

מסורת הש"ס

א) וַיִּגַּד רָאשׁ אֶמֶר רִבִּי לֹמֶר (ר"ל, ג) צוּר רִיף וְרֹאשׁ ר' לוי כר לחמלו ור' חמל בר חמלם, א) וַיִּבְלָקוּט שֶׁהָיָה ד' אֶלֶךְ לִי אֵל הַר הַמּוֹר כִּי הַר הַמּוֹר פְּלִיגֵי בַּר ר' (ד) מַגְלִילָה (כט, א), ס) [מספתי" פ"א], ו) וְלִמָּה בְּרִיךְ אֶלְפִסִּי וְגַם בִּרְהֻסָּה ע"ש"ו, ו) וַיִּפְצֵה ד"א, ח) [ע"י חדושי אגדות], ט) ד"ה מאחרי ד"ה ד"ה אֶלֶן, ו) [ע"פ], כ) וַיֵּלֶךְ יוֹנָה בְּנֵהֶמְכָר בְּמִדְבָּרָה בֵּרֶה בְּרֹאשִׁית ב' י"ז והיכה הערוך ערך ר'הטלם],

הגהות הב"ח

א) גמ' עלוז ושאינו עלוז יכורל ושאינו יכורל זדיק ורשע כו' ומחזיר מרים (בעליו, כ"צ חמסן יהיז דמי ולא רזו לופטר נמשות): א) רש"י ד"ה גלות כו' וד"ה גלומתי כ"י הד"א: א) וד"ה חד אמר הַר שִׁאֵל מִמֶּנּוּ הוֹרָאָה לְיִשְׂרָאֵל תּוֹרָה שְׁנֵאמַר כִּי מֵאִין: (ד) תוב' ד"ה הַר כו' הַר יִרְאֵה וד"פ מתחלה היה מקלף כרן שלם כדמכזי ומלכי דַּק מֶלֶךְ שֶׁלם ודאח"כ נקרא ירושלם:

גליון הש"ס

גמרא כרי שיבקשו עליו רחמי'. יראה כן סוטה דף לז ע"צ מוס' ד"ה אבות':

מוסף רש"י

נשא לבבנו אל כפים. נשא לבבנו חלמתי להקב"ה חלמס הרוחן נקיון כפיו שמשלך ממידו כל מיתוק (איכה ג מא),

רבינו גרשום

פאר. זו תפילין, דרכיכ פארן חברשו עלידן. דגלו מבי כנישתא ולבי כנישתאן. למ"ד גלות הא איכא למ"ד פרהסיא ליכא. הרי אנו חשובין לפנינו כבהמה. שהרי לובשין שש שחן של שיער כבהמא. א"ב עפר סתם. למ"ד הרי אנו חשובין לפנינו כעפר, כעפר סתם, סני. למ"ד הרי שיוכר אפרו של יצחק, מיבעי ליה אפר מקלה. קברי (כותים). [גורמן]. למ"ד הרי אנו חשובין כמתים, ה"ע מצי להספק לך לקברי אבות של גוים, ומ"ד כדי שיבקשו עלינו רחמים איבעי להו למספך לקברי ישראל. מאי הר המוריה. למה נקרא שמה הר המוריה. א) ודאברהם קראו יראה, ומלכי צדק קראו שלם, ועשה הקב"ה פשרה ביניהם וקראו יירושלים. הר (המוריה) שצא ממנו הוראה לישראל. שכן יושבין סנהדרין בלשכת הגזית ומורין הוראות. דבוי כיבושין. דברים שאדם מכבש לבלו. מי נדחה מפני מי. כלומר דחה גיורתם מלפנינו. מריש. קורה. ועובד. שחורו בר. ורגיל. להחפיל, שצ"ל זכרונות ושופרות, לפי שאין זכרונות ושופרות אל בויכס, כי תנון רוחוהו הוא מאריך (חמיה) [רוחיה]. תנו רבנן אם יש שם זקן חכם אומר זקן חכם ואם לאו אומר אדם של צורה, אחינו לא שק ותענית (גומרים) [גורמין] אלא תשובה ומעשים טובים גורמין, שלא אמר באנשי יניוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים באנשי יניוה שלא נאמר בהם וירא האלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה. אפילו מי שגזל מריש ובנאו בבירה היה מקעקע בבירה כולא מריש לבעליו אמר רב אדא בר אהבה י אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בה למה הוא דומה לאדם א שתופס שרץ בידו שאפי' טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה ורקו מידו כיון שטבל בארבעים סאה מיד עלתה לו טבילה שנאמר וזקו מידו כיון שטבל נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים: עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה וקן כו': תנו רבנן ה עמדו בתפלה אע"פ שיש שם זקן וחכם אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל א (איזהו רגיל) ר' יהודה אומר מטופל ואין לו ויש לו גיעה בשדה וביתו ריקם ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש בהלכות ובאגדות ובקי בכל הברכות כולן ויהבו ביה רבנן עינייהו בר' יצחק בר אמיי

סדר תעניות כיצד

למציניש מאחרים. דאיכא עגמת נפש טפי ומסוס חשיבותם הס מתצינישם מאחרים אצל שאר בני אדם דלא חשיבי לא מתצינישי בנתינת אחרים וסגי להו בנתינת עצמן: **פאר חספ אפר**. ש"מ במוקם תפילין דכתיב זהו (יחזקאל כד)

(ברכות דף יא). אלו תפילין ומתרגמינן נמי טוטפתך הויין עלך והיכא מניחין תפילין במוקם שמוחו של מינוק רופף: **צלינעא**. צבית הכנסת: **גלינו**. שיאלנו מכניסתנו: א) גלוסינו. תאך מכפרת עלינו: דגלו מצי **כנישפא לבי כנישפא אחריתא**. גלות איכא פרהסיא ליכא: נסבזה **בעווינו**. וידוי: [ולמה **מסכסין**].

חוגרין שקין. תנינן צירושלמי" שהיו חוגרין שקין ויוצאין לבית הקברות ותוקעין בקרנות ובעי ליה מיבעיא שקין למה וצית הקברות למה ותקיעת שופר למה: **כדמסה**. דמשער כדמסה ינינה מנוצה של עזיס: **עפר סחס**. שאינו אפר מקלה זכירת אפרו של יצחק ליכא. סחס לא גרסינן אלא איכא צינייהו עפר: **קברי עכו"ס**. במוקם שאין קברי ישראל לבקש רחמים אפי' על עצמן ליכא כל שכן עלינו: **מאי הר המוריה וכו'**. אידי דליירי צפוגמא דרבי לוי ור"ח תנא נמי הא פלוגמא מאי הר מוריה דלצדסה קרא למוקם העקידה הר יראה וכתיב (בראשית כב) א) אַל אֶרֶץ הַמּוֹרִיָּה: **חד אמר הר שיאל** א) הוראס. מורה לישראל כי מציין תלא תורה (שעיה ג) יורו משפטין ליעקב (דברים לג) ולשכת הגזית שזה עמדו הנציצים המוכחים לישראל: **מורא לעובדי כוכבים**. ששומעין גדולת ישראל וירושלים ומתפחדים עליהם שמעתי. ליסנא אחרינא הר המוריה הר סיני מורא לעובדי כוכבים בנתמן מורה דכתיב (תהלים עו) אֶרֶץ יִרְאֵה וּשְׁקֵטָה: **אע"ג דלאו חכס**. אלא עס הארץ בנתימאן. הא דולא חכס עדיף: **אס יש זקן והוא חכס**. לומר זקן והוא חכס: **אדם**. אנשי יניוה דכתיב בחזקה **מפני מי**. הוי אומר זדיק מפני רשע: **אס אין אסא מרחס כו'**. כלומר כסם שאתה אומר לרחס על אלו דכתיב (תהלים קלח) ורחמני על כל מעשיו כן מרחס עלינו: **מריש**. קורה: **צורה**. מגדל: **שיש צידו עצירה**. גול: **ואינו חוזר בו**. לשלם את הגול למה הוא דומה וכו': **נשא לבבנו אל כפים**. עס הכפים תריך לישא הלז לשמים כלומר שיחזור מקלקולו: **מטופל ואין לו**. יש לו טפלים ואין צמה להספרנס שלבו דואג עליו ויהוא תריך לקרות מקירות לבו עליהן: **ויש לו גיעה**. שמתכוין יותר בתפלת הגשמים: **ופרקו נאס**. מפרס לקמ"ו: **ושפל ברך**. עניו: **ומרוצה לעס**. נוח לצריות ומסכימין לתפלתו: **נעימה**. צקומי קלא שמושך הלז: **ורגיל לקרוס כו'**. שיהו הפסוקים של תפלה מדורין צפיו: היינו

וביתו ריקם. שאין לו עושר. שפל ברך. עניו. ויש לו נעימה. שיועד לבסס קרלו.

א) נראה דחסר כאן אחי תצות ואולי צ"ל צירושלים נקראת על שם אברהם וכו' ועי' במוס' כאן ד"ה הר.

פרק שני תענית

מוז.

במוקם תפילין. פירוש לתם האפר במוקם הפאר דאילו התפילין נקראו פאר כדכתיב לשוס לאצילי ציון לתם להם פאר וגו': **אי"כא** בינייהו דגלו מבי כנישתא אבי כנישתא. פירוש למ"ד משוס גלות איכא ולמ"ד משוס פרהסיא ליכא דהא צי כנישתא הוי כמו צלנעא:

אפר מקלה. פירוש אותו אפר הוה מדבר הנשרף מעצמות אדם כדי לזכור עקידת יצחק דאלמלא שלא היה צא אלא כדי לומר שהרי אנו לפניך כאפר כמו כן מהני עפר סחס והיינו פירוש איכא צינייהו עפר סחס:

יוצאין לבית הקברות. מכאן נוהגין בכל מוקס לילך לבית הקברות בנ"י צאז שהרי ט"ז הוי תענית צבור כמו שהיו עושין מפני הגשמים:

הך שיצאה ממנו הוראה לישראל. י"מ א) דזה ירושלם שנקרא על שם אברהם שקראוהו הר ה' יראה (בראשית כב) א) והעיר היה נקרא כבר שלם כדכתיב (שם יד) ומלכי דַּק מֶלֶךְ שֶׁלם ונקרא ירושלם על שם יראה ועל שם שלם לכך אין אנו נותנין יו"ד צירושלם צין למ"ד למ"ס על שם שלם וההר נקרא מוריה על שם תורה כדכתיב (שעיה ג) כי מציין תלא תורה וכתיב (דברים לג) יורו משפטין ליעקב והוא לשכת הגזית. המוריה זה סיני ונקרא מוריה על שם שממנו יאל מורא לעובדי כוכבים בנתמן תורה כדכתיב (תהלים עו) אֶרֶץ יִרְאֵה וּשְׁקֵטָה אִי נָמִי רָהַ לֹמֶר דִּירוּשָׁלַם נקרא מוריה על שם שיש מורא לעובדי כוכבים על גדולתה ומתפחדים: **אדם** שיש לו צורה. פירוש צעל קומה כדי שישמעו דבריו ויקבלו ממנו להמריך הלז ופרקו נאה פירוש כשעמד על פרקו אפילו כשהיה צחור היה צלא שם רע: מאי

יש זקן אומר זקן ואם לאו אומר חכם ואם לאו אומר אדם של צורה אמו זקן דקאמרי אף על גב דלאו חכם הוא אמר אביי הכי קאמר א) אם יש זקן והוא חכם אומר זקן והוא חכם ואם לאו אומר חכם ואם לאו אומר אדם של צורה אחינו לא שק ותענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים שכן מצינו באנשי יניוה שלא נאמר בהם וירא האלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ויחכסו שקים האדם והבהמה מאי הוו עברי אסרא הבהמות לחוד ואת הוולדות לחוד אמרו לפניו רבוננו של עולם אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו א ויקראו אל אלהים בחזקה מאי אמור אמרו לפניו רבוננו של עולם עלוב ושאינו עלוב א) צדיק ורשע מי נדחה מפני מי וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם מאי ומן החמס אשר בכפיהם אמר שמואל אפילו גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו אמר רב אדא בר אהבה י אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בה למה הוא דומה לאדם א שתופס שרץ בידו שאפי' טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה ורקו מידו כיון שטבל בארבעים סאה מיד עלתה לו טבילה שנאמר וזקו מידו כיון שטבל נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים: עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה וקן כו': תנו רבנן ה עמדו בתפלה אע"פ שיש שם זקן וחכם אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל א (איזהו רגיל) ר' יהודה אומר מטופל ואין לו ויש לו גיעה בשדה וביתו ריקם ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש בהלכות ובאגדות ובקי בכל הברכות כולן ויהבו ביה רבנן עינייהו בר' יצחק בר אמיי היינו

והוציא את הפר אל מחוץ למחנה, שידעו הכל חטאתו של כהן גדול. נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים. נשוח לבבינו לכף ידינו כשכף ידינו נקיה כן נקיה לבינו, ואחר אל אל בשמים. שלשה דברים מבטלין רוע גיירה, תפילה, צדקה תשובה, ושלשתן בפסוק אחד נאמרו, ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו ויבקשו פני. ויתפללו זו תפילה, ויבקשו פני זו צדקה, שנא' אני בצדק אחזה פניך, וישובו (איש מדרכו הרעה) [מדרכיהם הרעים] זו תשובה. מה כתוב תמן, ואני אשמע (וחן) השמים. ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה. אפילו מי שגזל מריש ובנאו בבירה היה מקעקע בבירה כולה ומחזיר המריש לבעליו. תנו רבנן אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו דומה למי שיש בידו שרץ שאפילו הוא טובל בכל מימות שבעולם אין [זין] טהרה, שנאמר מכסה פשעיו לא יצילת ורקו כיון שטובל [במין] סאה כו', שנאמר ומודה וערוב ירוחם. **מתני'**, עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל. תנו רבנן אע"פ שאמרו אם יש שם זקן חכם אין מורידין לפני התיבה אלא רגיל ובי יהודה אומר דל שיש לו טף ויש לו גיעה בשדה וביתו ריקם, מעבירה, ופירקו נאה, שלא יצא עליו שם רע בילדותו, שפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש בתלמוד בהלכות ובאגדות ובקי בכל הברכות כולן. יהבי ביה רבנן עינייהו בר' יצחק בר אמיי.

יד א מיי פ"ד מהלכות תעניות הלכה א טוש"ע א"ח סימן מקטע סעיף א:
בו ב מיי שם הלכה יח טוש"ע שם ס"ג:
בו ג מיי שם הלכה ד טוש"ע שם ס"א:
זו ד מיי פ"ב מהל' תשובה הלכה ג:
יח ה מיי פ"ד מהל' תעניות הלכה ג [ד] טוש"ע א"ח סימן מקטע סעיף א וסימן קטע סעיף טז:

תורה אור השלם

- לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח בקה וקרא להם אילי הַצֶּדֶק מטע ?? להתפאר:
- יִקְרָאנִי וְאֶעֱבֹדָה עִמּוֹ אֲנִי בְּצִדָּה אֲחַלְצֵהוּ וְאֶבְרָדֶהוּ: תהלים צו א
- בָּבֶל צָרָהּ לֹא צָר וּמִלֵּאָךְ פָּנָיו דּוֹשִׁיעִם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֻמְלָתוֹ הוּא אֶלְמָלֵךְ וְיִשְׁלֹם וְיִשְׁלָם כָּל יִשְׁעֵיהּ סֵג ט
- וְהָיָה שְׁלֹמֹה לְבָנוֹת אֶת בֵּית יי בִּירְשָׁלַם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה אֲשֶׁר נִרְאָה לְדוֹד אֲבִיהוּ אֲשֶׁר הָבִין בְּמוֹקם דְּרִידֵי גִבּוֹר אֶרֶץ הַיַּבֵּסִי: דברי הימים ב ג א
- וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם בִּי שָׁבוּ מִדְּרָכָם הָרָעָה וְיָחֲזֹק הָאֱלֹהִים עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה: יונה ג י
- וַיִּתְפַּסּוּ שָׁקִים אֲדָמָה וּהִבְהִמָּה וַיִּקְרָאוּ אֵל אֱלֹהִים בַּחֲזָקָה וַיִּשְׁבּוּ אִישׁ מִדְּרָכּוֹ הָרָעָה וּמִן הַחֻמְסִי אֲשֶׁר בִּכְפִּיהֶם: יונה ג ח
- מִבְּסָה פִשְׁעֵיו לֹא יִצְלִיחַ וּמוֹדָה וְעֹבֹד יִרְדּוּם: ישעיהו סא ג
- נִשָּׂא לִבְבָנוּ אֶל בְּפִיָּם אֶל אֵל בְּשָׁמַיִם: יאכיה ג מא

רבינו חננאל

והיבא מחית ליה לאפר זה בראשו, במקום תפילין, שנאמר להם פאר תחת אפר. יוצאין לרחובות, כדי לשבר הצבור לבס, כלומר עקנינו בצנעא ולא ונענינו נבזה עצמנו כפרהסיא. וריש לקיש אמר שתחשב לנו גלות, כי הגלות מכפרת עון, ולמה מוציאין את התיבה לרחובות א"ר, יהושע פז לוי כלי צנעו היה לנו [ונתבהו]. נתינת אפר על גבי התיבה משום שנאמר בכל צרתם לו צר. ולמה מתאכזם בשיקם, לומר כי נחשכנו כבהמה. וכל אחד נותן אפר בראשו לומר הנה אני כאפר, [ויאין] אולי יזכור זכות אפרו של יצחק. ופעמים שיוצאין לבית הקברות, כלומר הרי אנו כמתים, ויש אומ' שיבקשו מתים עליו רחמים. מאי הר המוריה, הר שיצא ממנו הוראה לישראל, ויש אומרין שיצא ממנו מורא לאומות. [וירושלמי]. ונותרין אפר בראש נשיא, ר' אבהו ורבנן חד אמר חטא ונשיא הגדולה במקומה, כל ישראל נשיאים, חטא הצבור נדחית הגדולה, וחד אמר לפי שחטאו הלאם והמלמד, לפיכך יצאו ויתפורסמו על שם